

Ernst Weiß

Franziska

Vertaald uit het Duits door Dineke Bijlsma

I

Een moeder lag op sterven.

De hele kamer ademde sterven. Niemand verroerde zich. De ochtendschemering lag als nevel voor de ramen, keek met witte ogen het vertrek binnen. De adem van de moeder stokte. Franziska liep naar de piano, pakte de twee kaarsen van de muziklessenaar en zette ze aan het hoofdeinde bij de oude vrouw neer, voorzichtig, heel teder; de kaarshouders van dun glas rinkelden helder als zilver. Toen daalde de stilte opnieuw over de kamer neer, drong als een zware wolk een nauw dal binnen.

De verpleegster stak de kaarsen aan. De dochters weken terug.

Nu trilde in het reeds verstarde masker van de moeder alleen nog de mond, die in gekwelde haast wanhopige, krampachtige adembewegingen maakte, toen tot rust kwam en ten slotte diep inviel. Een nameloze stilte greep iedereen bij de keel.

De verpleegster wendde zich af. Franziska liep naar haar moeder toe, fatsoeneerde haar vochtige grijze haar en streelde haar heel zachtjes over haar ogen, als bij een kind; haar zussen stonden trillend bij de deur. En dat was alles; alleen het kruis ontbrak; het lag aan de voeten van de overledene, verborgen in de zware plooien van de deken. Franziska legde het in haar moeders hand; ze boog zich nu zelf over het bed, knielde neer, voelde de adem van haar zussen

in haar gebogen nek, sloot haar ogen en drukte haar voorhoofd tegen haar moeders borst, tegen een gruwelijk stille borst. Zo bleef ze lange tijd zitten; toen stond ze op, en haar zussen ook.

De verpleegster wenkte hen, en ze gingen naar de andere kamer. Minna, de jongste, draaide zich bij de deur nog eens om, wierp zich radeloos op de bleke, anders zo strenge, maar nu willoze handen van de overledene, trok ze naar haar mond, kuste ze, zag ze als voor het eerst: armzalige, zieke, oude handen, die in de groeven en rimpels nog het stof van het zware werk, de sporen van een moeizaam leven droegen, als donkere letters op een witte ondergrond.

Even later stonden de drie zussen tegenover elkaar, staarden elkaar aan als vreemden.

Geen woord, geen traan. Er was iets onbegrijpelijks gebeurd; onherroepelijk was de afgelopen nacht.

Hun moeders hart was al zo lang vermoeid en versleten geweest, maar pas de afgelopen nacht was het weerspanning geworden, had het wild geslagen, tegen haar borst, telkens maar weer, overal, tot in de toppen van haar vingers had het hart geslagen. En toen was het alsof er een vuist tegen haar ogen was geknald: er was een rood licht verschenen, hoog en breed als een muur. Voor zich rode duisternis, achter zich rode duisternis. Waar waren haar kinderen opeens gebleven, de kamer waar ze al tientallen jaren had gewoond, de kleine stad achter de ramen, de oude lamp boven de oude tafel?

De moeder had het tafelkleed naar zich toe getrokken; ze sperde haar mond wijd open, gegrepen door een onbeschrijflijke angst.

Henriette, de onderwijzeres, schrok op van haar schoolschriften, die in de plooiën van haar jurk belandden, en begon te schreeuwen. Franziska verstarde midden in haar uiterst bezielde pianospel. Trillend duwde hun moeder met onzekere, verkrampte handen

iets kwaadaardigs van zich af; daarna zakte ze in elkaar, zwaar en toch heel zachtjes.

Franziska stond al heel dicht bij haar, had zich al over haar heen gebogen, maar haar moeder murmelde verward, met een vreemde, schuchtere meisjesstem; ze draaide haar hoofd naar opzij en haar oog, onbeweeglijk in het grenzeloze duister, staarde blind naar haar dochter. De rode duisternis was donkerder geworden, alles was nu zwart.

Franziska huilde niet, maar pakte haar moeder bij haar hulpeloze hand en leidde haar naar het bed. Daarna haastte ze zich weg om de dokter te gaan halen, die echter pas de volgende morgen wilde komen. – Haar moeder kon niets meer zien? Alleen een rood licht? Ze had zeker een poosje zitten lezen... Nee, het was alleen een oogziekte – nee, niet eens dat, alleen een oogzwakte. Kon het niet nog tot de volgende morgen wachten?

Franziska haastte zich terug. Het was precies zoals de dokter had gezegd. Het kon tot de volgende morgen wachten! Het waren nog eens tien uren zorgen en ongerustheid, maar de dokter was tenslotte zeker van zijn zaak: haar moeder kon niets meer zien, maar er was geen gevaar.

Er was toch geen gevaar? En toch was haar moeders gezicht niet meer dat van gisteren. Haar moeders ogen waren gesloten, ze sliep. Maar in de diepte van haar ogen huisde wellicht een reddeloos duister. Maar hoe gruwelijk blindheid ook was, er waren nog gruwelijker dingen. Hoe zat het met die stilte? Wat had die starre slaap te betekenen? Wat had het te betekenen dat haar moeders ademtochten zich met onnoemelijke moeite uit de diepste diepten van haar borst losrukten en zich zwaar door het halfduister sleepten, uur na uur? Maar daarna werden ze ineens steeds lichter, steeds vlugger – de drie zussen slaakten een zucht van verlichting –, ze snelden voort, zoals

mensen die zich in vliegende vaart langs wijde wegen en bebloeide bergen op haastten, met glanzende ogen, en dan, omhelsd door een onverwachte middagzon, stralend, opgetogen alsof ze hun bestemming al hadden bereikt, met hun hand tegen hun van geluk trillende hart gedrukt, vol verbazing hun adem inhielden.

De zussen renden naar de zieke vrouw toe, die met star afwevende handen overeind was gekomen en met haar blinde ogen iets bovennatuurlijks leek te zien; maar ze zakte alweer achterover, en van veel te ver keerde een ijle adem in de borst van de moeder terug. Weer bond een ziel in het duister van de nacht de strijd tegen de dood aan.

Rond drie uur 's morgens haastte Franziska zich voor de tweede keer naar de dokter, maar hij was niet meer thuis; het was een bar jaargetijde, er waren nog nooit zo veel zieken geweest als nu: hij was net met zijn wagen onderweg. Dus ging Franziska naar de geestelijke, die de oude vrouw al kende en haar twee jaar geleden, toen ze plotseling ziek was geworden, het laatste oliesiel had toegediend. Zijn kalme manier van doen verzachtte alles. De sterke geur van de wierook werkte slaapverwekkend, en de bewusteloze vrouw leek wel te glimlachen toen de geestelijke haar handpalmen en voetzolen met de heilige olie zalfde. Haar starre blik leek weer menselijk in het licht van de gewijde kaarsen. Samen met de geestelijke kwam ook de verpleegster; ongevraagd maar toch gewenst, want ze bleef.

Nu was er niet meer dat ijzingwekkende stilzwijgen, afgedwongen door een wilde vuist, niet meer dat afschuwelijke gevoel van een onverbiddelijke wedloop, nu wisten ook andere mensen ervan. Alles ging voorbij, niets gebeurde voor het eerst: zo werd het een overlijden zoals vele andere, het burgerlijke einde van een burgerlijk leven.

Henriette en Minna huilden: Minna hartstochtelijk als een kind, dat met heel haar hart, met heel haar ziel huilde, Henriette als een vermoeide, neerslachtige vrouw, een vrouw met veel beroepsjaren, met weinig verwachtingen, veel werk en geen vreugde.

Franziska stond bij het raam, voelde haar hart onstuimig kloppen. Ze kon niet huilen, niet op dit moment, niet in dit meedogenloos grauwe daglicht, met in de kamer naast haar de vrouw die het misschien nog hoorde.

De verpleegster deed zachtjes de deur open. Uit haar glimlach sprak medelijden, begrip en de wens te troosten. Haar ernstige blik bracht elk verdriet terug tot iets alledaags, tot de begrenzing van vier witte muren waartussen een eenvoudig mens een bescheiden dood was gestorven.

In de sterfkamer staken twee grote kaarsen boven hoge, met zand gevulde koperen vizels uit. De andere kaarsen waren gedoofd en stonden nietig en verloren voor het geopende raam.

Franziska liet de muzieklessenaar zakken, waarop van de vorige avond nog de sonate van Beethoven lag opengeslagen. De oude vleugel zuchtte. Minna had een boeketje sleutelbloemen, die ze de dag ervoor in het bos had geplukt, bij haar moeder op de deken gelegd.

Franziska zag haar nog steeds huilen.

Ze verlangde op dit moment hartstochtelijk naar zulke tranen, had geluidloos willen wegzinken, voor altijd wel willen opgaan in dit verdriet: in een of ander universeel verdriet; ze verlangde ernaar zichzelf tenminste even te vergeten, tenminste even aan de overleden vrouw toe te behoren en zich volledig aan haar over te geven, al had ze dat vroeger tijdens haar leven nooit gekund.

De verpleegster had de zussen alleen gelaten en liep met zware stappen in de keuken rond. Ze voelde zich hier nu thuis: maar de dochters van de overleden vrouw niet. Die spraken heel zachtjes, hielden hun blik op hun moeders mond gericht, waar een strenge, haast boze glimlach om speelde.

‘O, eventjes weg hier... een uurtje maar!’

‘Franziska!’ zei Henriette ernstig.

‘Kun je dat niet begrijpen? – Het moet gewoon. Daarna blijf ik de hele dag bij haar, de hele nacht.’

‘En ik morgen,’ zei Henriette.

‘En ik... de rest van de tijd... de laatste dag,’ zei Minna in tranen.

In de keuken was de tafel gedekt. Mevrouw Reichner, de verpleegster, had de drie bestekken van de dochters erop neergelegd. Zijzelf hield het oude, zwarte bestek van hun moeder in haar ruwe, benige handen. Dit benam de meisjes de adem. Maar de verpleegster glimlachte, al was het dan een nederige, onderdanige glimlach. Na het eten ging ze weer naar de sterfkamer terug, waar ze de stoelen en tafel tegen de muur schoof en zich uit de kast de mooiste jurk van de overledene liet aangeven. Nu lag die daar met een flauwe glans over de viooltjesblauwe, enigszins verbleekte, zeer zachte zijde, terwijl de ouderwetse volants, glasparels en gekreukte linten in het levendige middaglicht glinsterden. Toen

Reichner hem met haar ruwe, gretige vingers aanraakte, sidderde het oude gewaad.

Ik wil van niemand meer houden, dacht Franziska, dan kan ik ook niemand meer verliezen.

De heide voor de kleine stad was nog grauw en stenig, en lag vol met kreupelhout en dode takken die met hun dunne armen de laatste sneeuw omklemd hielden.

Langzaam liepen de zussen omhoog naar de heuvel; een lichte nevel steeg op vanaf de heide, sloop hen achterna, legde zijn grijze hand over de stenige wegen, over de hellingen in de verte, en al het harde werd stil en zacht.

‘Hoe moet het nu verder?’ vroeg Franziska.

‘Laten we het daar vandaag niet over hebben,’ zei Minna.

‘Waarom niet? Is het vandaag een speciale dag dan?’

‘Franzi! Denk jij alleen maar aan jezelf? Onze moeder is nog maar net koud...’

‘Ach, wat. Als moeder er nog... nog was geweest, zou zij het ook beslist over niets anders hebben gehad – kunnen wij drieën bij elkaar blijven, of kunnen we het niet?’

‘Moet je dat nog vragen? Je weet hoe het ervoor staat – of weet je dat niet? Als je zo harteloos bent om hier op een dag als vandaag over te beginnen, dan moet je ook heel eerlijk zijn – en ik zal je heel eerlijk antwoord geven: zoals nu kun je niet doorleven. Ik wil werken, meer nog dan eerst, ik ben nu al van ’s morgens vroeg tot ’s avonds laat op school; ik wil tweeënveertig uur per week werken. En jij, Minna, je hebt nog geen seconde voor jezelf gehad, je hebt alles in huis gedaan, hebt onze moeder alles uit handen genomen en dat allemaal zonder beloning, allemaal voor niets...’

‘Begin daar nu niet over, Henriette,’ zei Minna.

‘Maar het gaat hier immers om jou, lieve Minna,’ zei Henriette.

‘We zouden vanaf nu een enkele kamer met een kleine keuken moeten huren. En hoe groot die kamer ook mag zijn, voor de piano is waarschijnlijk geen plaats. Snap je, Minna, Franzi’s piano moet weg, zodat er ruimte voor jouw bed is.’

‘Mijn piano moet dus weg?’

‘Dit zeg ik niet om je pijn te doen, Franzi. Je bent hier zelf mee begonnen. Ik zou dit vandaag niet allemaal hebben opgerakeld. Maar het kan zo echt niet verder. Ik verdien maar weinig: zeventienhonderd armzalige guldens, en dat ook nog alleen wanneer ik eindelijk mijn vaste aanstelling krijg. Dat zal toch eens gebeuren. Misschien zelfs wel gauw. Maar wat is dat nu voor drie mensen? Zeg nou toch zelf! We kunnen ons werkelijk in allerlei bochten wringen, maar het gaat gewoon echt niet. Ik ben moe. Wanneer ik ’s middags thuiskom, wil ik graag een beetje rust. Maar jij zit altijd achter de piano. Nee... ik zie het als volgt, ik kan het niet anders zien: de ene zorgt voor brood op de plank, de andere staat in de keuken. Maar de derde...’

‘Ja, de derde,’ zei Franzi met een boze glimlach. ‘Je hoeft niets te zeggen. Ik weet het allemaal wel. Ik wil niet op die zuurverdiende centen van jou teren. Nog geen dag. Daarom wilde ik vanmorgen ook met je praten...’

‘Ach, praten,’ zei Henriette, ‘wat heeft al dat gepraat voor zin? Ik heb het je al duizendmaal gezegd. Al durfde moeder het dan niet tegen je te zeggen, iemand moet toch tenminste eerlijk tegen je zijn. Ik bedoel, wat levert het op? Wat heb je aan al dat werk? Had je de lerarenopleiding ook maar gedaan! Wat zouden we dan nu anders tegen onze toekomst kunnen aankijken.’

‘Weet je,’ zei Franzi, ‘dat is helemaal niet nodig. Ook zonder lerarenopleiding zal ik mijn brood wel verdienen, zij het dan niet hier.’

‘Nee, Franzi,’ zei Minna, ‘we blijven bij elkaar, hoe dan ook; onze moeder zou het zeker zo hebben gewild.’

‘Nee,’ zei Henriette, ‘er is hier een te veel.’

‘Ik weet het. Ik heb me niet op jullie kosten willen vol eten. Henriettes zeventienhonderd gulden zijn me heilig. Wat moet ik nu doen? Wat gaat er met mijn piano gebeuren? Maar jullie kunnen natuurlijk altijd de piano nog in stukken laten hakken en er de hele winter mee stoken. En mij kunnen ze misschien wel als winkelmeisje gebruiken. Alleen overdag. En ’s avonds kom ik dan thuis – jullie zullen toch wel een of ander verborgen warm hoekje bij de kachel voor me hebben?’

‘Ach, Franzi,’ zei Minna, ‘wat denk je nou? We laten je toch niet in een hoekje slapen?’

‘En toch is er maar eten genoeg voor twee,’ zei Henriette.

‘Goed, dan zal ik jullie iets vertellen,’ zei Minna, ‘ik ga weg, ik ga naar Praag, ik ga bij fatsoenlijke mensen in de huishouding werken. Kleine kinderen vinden me aardig. Ik kan...’

‘Nee,’ zei Henriette, ‘dat kan ik niet toestaan. Jij... een dienstmeisje! Nee, dat gebeurt niet!’

‘Maar het is immers niet hier. Geen mens weet ervan. Ik maak jullie niet te schande...’

‘Daar gaat het niet om. Maar meen je dit nu echt?’

‘Wat ben ik bij jullie dan anders geweest dan jullie dienstmeisje? Henriette is op school, jij speelt piano, wat blijft er voor mij over?’

Ze glimlachte. ‘Maken jullie je over mij maar geen zorgen. Ik word er niet slechter van...’

Ze waren boven op de beboste heuvel aangekomen. De heide ver beneden hen glansde als een grijs stuk zijde te midden van de hoge groene bossen. De aarde geurde naar lente, de hele grijze

februariwereld ademde lente, en er viel een lichte regen. Hij streek langs de lange, half vergrijsde naalden van de dennen, die opeens een diepgroene gloed kregen. Franziska gaf Minna een hand. Ze zwegen. Toen liepen ze terug naar de kleine stad, naar het oude huis in de schaduw van de kerk, waarin hun moeder lag. Toen ze voor het huis stonden zagen ze de twee grote sterfkaarsen vanuit het raam de vroege lente in schijnen.

‘Schrijf me, als je er bent,’ zei Franziska zachtjes, ‘dan... dan kom ik naar je toe.’

‘Ach!’ zei Minna, ‘ik doe het toch niet voor jullie, ik doe het toch niet voor jou.’

Ze begon te huilen toen ze de houten trap opliep; niemand wist of het was omdat haar moeder net was gestorven of omdat ze als burgerdochter een dienstmeisje moest worden – ook zichzelf wist het niet.

Toen Franziska haar zus naar het station bracht, voelde ze met verbazing dat ze zich verheugde op het moment dat ze helemaal alleen tussen haar vier muren zou zijn; ze verheugde zich op haar eerste nacht alleen in haar kamer, en het leek haar alsof de wereld dan groter zou worden, alsof ze dan in een ver land zou slapen, in een tent of onder de vrije hemel.

Maar Minna huilde, en haar handen trilden bij het afscheid. De trein kwam. Franziska gaf Minna een kus op haar mond; Minna's arm lag zo zwaar, zo verlangend, zo verontrustend teder om haar nek dat Franziska bang was dat ze nooit meer los zou komen. Maar dat was maar even: toen knarsten de wielen en de trein vertrok. Minna wuifde met een witte zakdoek vanuit haar coupé, en haar gezicht, gezwollen door de tranen, leek vanuit de verte te glimlachen.

Franziska had eigenlijk ooit maar van één mens gehouden: haar vader; als kind, als ontwakende vrouw en later in haar herinnering. Ze kon zich gewoon niet voorstellen dat ze iemand van wie ze hield ooit zou kunnen verlaten.

Gedurende twee slapeloze nachten, de eerste slapeloze nachten van haar jonge bestaan, waarin ze hem destijds met vurige tranen in het leven, in haar nabijheid, in de bloeiende dag had

teruggewenst, was samen met hem haar hele levende wereld gestorven.

Het enige wat voor haar daarna nog leefde was de muziek. Niets sprak tot haar behalve de oude piano, nooit gaf ze haar ziel bloot, behalve wanneer ze zich in haar eentje in de donkere kamer door de klanken in vervoering liet brengen. Haar eerste lessen had ze van haar vader gekregen, en toen die stierf, bleef ze eenzaam achter. Ze had van hem de gave van de improvisatie geërfd, kon urenlang vrij over een beeld, over een herinnering fantaseren. De gedachten kwamen vanzelf bij haar op; vaak sloot ze haar ogen of keek ze in de richting van de kerk, waarvan de ramen heel fijn waren getralied om het nestelen van mussen en duiven tegen te gaan. Ze speelde lange tijd zonder ook maar ergens aan te denken. Ze meende dat iedereen zo kon spelen, als hij dat wilde. Dit gaf haar een gevoel van geluk, een enigszins ongrijpbaar gevoel van geluk, maar toch.

Toen ze vijftien jaar oud was, stierf plotseling ene meneer Von Kornhen, een verarmde aristocraat die vertegenwoordiger van een verzekeringsmaatschappij was geweest.

Franziska liep langs de kerk waar zijn lichaam lag opgebaard; de dood van de man had weliswaar iets geheimzinnigs gehad – men sprak van zelfmoord – maar de geestelijke, die nauw met hem bevriend was geweest, wist de kerkelijke uitvaart ten slotte met zijn geweten te verenigen.

Franziska's jurk streek langs het kerkportaal. Er heerste doodse stilte in het hoge gebouw, en Franziska dacht dat de dode daar languit in zijn open kist lag met de strop van touw om zijn nek of de sporen van de moorddadige kogel op zijn voorhoofd.

Haar moeder had haar verboden de rouwdienst bij te wonen, maar Franziska kon het gewoon niet weerstaan. Het gruwelijke lokte haar.

Groen duister hing boven het schip van de kerk; grijze wierookwolken warrelden omhoog, geurden sterk. Bij de gesloten kist zat de zoon van de overledene geknield, een blondgelokte, slanke man, en de manier waarop zijn kleine witte handen trillend over het donkere hout gleden was ontroerender dan wanneer hij zou hebben gehuild. Vanaf het oksaal daalden zoete orgelklanken neer, kleine klokjes klingelden. Het getjilp van opfladderende vogels was helder als een frisse wind.

Franziska huiverde. Ze liep langzaam achteruit, met haar gezicht constant naar het altaar gewend, waarop vale kaarsen brandden. Met een laatste blik zag ze hoe de oude priester de jongeman zachtjes overeind hielp. Ze droomde van dit nobele, bleke jongensgezicht. Haar nachten en haar pianospel waren er lange tijd vol van. De jongeman heette Erwin.

Het jaar daarop kwam er een onbekende artieste naar het Noord-Boheemse stadje, die in de danszaal van het enige plaatselijke hotel een concert gaf. Franziska was teleurgesteld toen ze de eerste klanken van de viool hoorde, maar na het eerste deel van de eerste sonate was ze diep onder de indruk, trilde ze van opwinding en was ze zo bleek dat haar moeder haar met harde hand dwong naar huis te gaan. Dit vergaf Franziska haar moeder nooit.

Vanaf die dag beseftte ze dat het haar aan fundamentele schepingskracht ontbrak, dat ze nooit het moment en het leed en de vreugde ervan zou kunnen ontstijgen en dat het halfvrije fantaseren de zekere dood van haar kunst betekende.

Ze dwong zichzelf drie weken lang geen toets aan te raken, en daarna begon ze op een leeftijd, waarop anderen al middelmatig presteerden, weer systematisch met de allereerste beginselen van het pianospel.

Haar ziekelijke moeder had voor de zwaarste klussen in de huishouding een jong boerenmeisje aangenomen. Franziska haalde haar moeder ertoe over het meisje te ontslaan, haar het werk zelf te laten doen en haar ervoor te betalen.

4

Jonge mensen hebben een genadeloze energie. Franziska kende het leven niet, kende de kunst niet; ze dacht ze allebei zo naar haar hand te kunnen zetten. Voor het geld dat ze thuis met werken verdiende nam ze pianoles bij een oude organist die vroeger ooit orgelvirtuoos in Leipzig was geweest. Maar deze Torvenius, die van de muziek evenveel hield als van de drank, had tijdens een caféruzie door een glasscherf blijvend letsel aan de buigpezen van zijn linkerhand opgelopen. Nu, na zijn gedwongen terugkeer naar zijn geboorteland, wilde hij zich wreken op het leven dat hem onrecht had aangedaan, en deze wraak hield in dat hij zich bijna iedere avond wezenloos dronk en hij zijn hondje, dat Orla heette, tot bloedens toe sloeg; en toch was dit vervuilde, nogal verwaarloosde dier het enige wezen waarvan hij hield en dat hij met ruwe liefkozingsen zijn genegenheid toonde.

Hij benijdde, haatte en verachtte Franziska; alleen in het ergste, adembeklemmendste geval van nood kon hij zich ertoe zetten haar te helpen. Hij dacht haar ermee te kwellen haar voor de meest zware taken te stellen, maar iemand als Franziska kende geen vermoeidheid. Wanneer ze tot 's avonds laat in de vochtige bijkeuken de was had gedaan of manden met kolen en hout de trap van de kelder had opgezeuld, vond ze altijd nog de tijd om

te oefenen en theorieboeken of partituren te lezen. Alles leek haar gemakkelijk vergeleken met de drie weken waarin ze zich het vrije fantaseren had afgewend. Want dat waren haar enige echt heldere, vreugdevolle ogenblikken geweest. Dat was nog het heerlijkst van alles: spelen waaraan je dacht, echt spelen, het schoon van de wereld van nu en van je half gedroomde herinneringen als bonte ballen door de avondstilte werpen, met vingers vol gevoel het mooiste op de toetsen bij elkaar zoeken en dan opeens toch de rillingen krijgen van een geheel nieuwe, onvoorstelbaar prachtige harmonie die het volgende moment door de wind verwaaid weer verdween alsof hij nooit had bestaan, terwijl in de avondschemering over de neergelaten muzieklessenaar van de piano de Bijbelse figuren stapten waarover haar vader haar had verteld: de verloren zoon, die aarzelend op de houten deur klopte en met liefdevolle akkoorden werd begroet, of Ruth, die bij een ondergaande herfstzon gelukkig door de ruwe stoppelvelden liep, of de Moeder Gods, die altijd haar armen naar het niets uitstreekte en onzichtbare tranen in haar ogen had, of de vrouw van Lot, die, veranderd in een zoutpilaar, op een zandduin in de woestijn stond en in de regen alsmaar kleiner werd. Hoe de muziek en de Bijbelse herinneringen van haar als klein kind ooit met elkaar verstrengeld waren geweest, dat kon ze later, na deze drie hongerige weken, niet meer begrijpen.

Ook de gestalte van haar vader en de herinnering aan de blonde jongen in de in het duister gehulde kerk werden evenals die van Lots vrouw steeds minder tastbaar: Franziska, de zeventienjarige, voelde een eerste jeugd al ver achter zich liggen, als een voor eeuwig verlaten, al lang reddeloos verzonken rijk.

En toch was het ook nu op sommige dagen nog heerlijk om te leven. Want alles wat ze meemaakte, elk moment dat zijn schaduw

voortuitwierp, was enkel en alleen van haar, elke stap die ze zette voerde naar onnoemelijke verten, ver weg lag de eerste zoom van het donkere bos, ver weg lagen de in de lenteschemering trillend ontwaakte lichten van het stadje in het dal, alles viel haar zomaar in haar ruwe, door het werk getekende handen; als ze een fuga van Bach, een scherzo van Haydn, een sonate van Beethoven speelde, dan had ze altijd een gevoel alsof ze die voor het eerst hoorde, alsof die muziek enkel en alleen van haar was; en als ze onder het met verre sterren bezaaide firmament, onder de door de nacht omhulde bomen door liep, dan werd ze geraakt door de onherroepelijkheid van het moment, liet ze het tot diep in haar ziel doordringen, omdat ze wist dat het nooit weer zou komen.

Mensen die zo sterk aan zichzelf hangen en zich aan geen ander mens willen overgeven, die geven zich over aan de natuur, de oneindigheid van het onbezielde. Ze gaan er geheel in op, raken in vervoering door de stilte, door de nevel, door de geur van het bos.

En nu er vlak naast de weg een spoortrein uit de ernstige bossen tevoorschijn denderde, stampend als op reuzenvoeten, oplichtend in wel duizend gouden vonken die uit de donkere kegelvormige schoorsteen van de machine vlogen als een zwerm bijen uit een zonovergoten korf aan de rand van een tuin, nu de vlam plotseling uit de locomotief sloeg en als dikke, rode rook hoog boven de door de wind gebogen boomkruinen uit schoot, bejubelde Franziska's ongerepte, sterke hart deze onoverwinnelijke kracht, want ze voelde dat ze leefde.

Toen de zware trein in de verte was verdwenen, was ze plotseling moe; de kamer thuis riep haar, de sterfkamer van haar moeder, die nu van haar zou zijn, en haar moeders bed, waarin ze vannacht en alle nachten die nog zouden komen zou slapen.

Henriette was nog niet thuis. Maar in de bakoven lag nog wat eten bewaard. Dacht Minna niet altijd overal aan? En waaraan dacht ze nu?

Franziska had geen zin in eten; ze had het gevoel dat ze aan slaap alleen wel genoeg had; ze ademde de slaap in als een verwoerende geur, en toen ze wist dat ze sliep, verlangde ze naar een droom en zag ze voor haar vermoeide ogen al meteen een beeld verschijnen. Als eerste, met een zwarte kous om haar nek, stond haar moeder voor haar, die ernstig naar haar glimlachte. Maar ze stond helemaal niet, ze sleepte zich over de grond voort, en ze trok haar dochter met zich mee en haalde naar haar uit toen Franzi moe wilde achterblijven. En terwijl ze zich zo voortbewoog, woelde ze voortdurend de aarde om: het uiteinde van de kous die over de grond achter haar aan sleepte was eigenlijk van ijzer en trok een diepe voor in de aarde, en in haar handen hield ze haar bestek van zwart ivoor en de dunne zilveren lepel, en die voorwerpen wilde ze nu in de aarde begraven. Die hebben jullie toch niet meer nodig, klonk haar stem, Minna is weg en de rest van jullie verdient ze niet. Plotseling gebaarde ze met een angstig boze blik naar achteren: daar liep ook Franzi's vader, bleek en met een zonneklep diep over zijn ogen getrokken, en hij wilde de zwart glanzende ocarina waarop hij altijd had gespeeld in zijn borstzak wegstoppen; het instrument was drie maanden na zijn dood plotseling stukgegaan nadat het al tijden rustig in de glazen kast op een groen velours kussen had gelegen. Daarna kwamen er nog tal van andere figuren, ook die nog leefden en die gewoon uit de stad waren verdwenen; en een jongetje dat ze uit haar kinderjaren kende, hield een afgewonden garenklos in zijn hand. Al die gestalten waren in het halfduister gehuld, en hun voetstappen klonken als murmelende stemmen.

Opeens schoot verderop een laaiende vlam omhoog. Alle blikken richtten zich naar boven, iedereen was verrukt, in ieders ogen lag verbazing en vreugde. Rondom hen was woestijn, eenzame palmen streken met ver omlaag hangende bladeren over het nachtklamme zand, een zachte, prachtig vloeiende melodie ruiste achter een zandduin als een waterbron, en Franziska zag zichzelf nu in haar eentje in de halfduistere kamer zitten; ontuchtend meende ze weer in de werkelijkheid te zijn teruggeworpen. Maar de muziek bleef doorgaan. Ze hoorde zichzelf op de piano fantaseren, voelde hoe ze telkens weer nieuwe klanken, telkens weer nieuwe harmonieën met uitgestrekte armen ontving. Ook de oude piano ging er stuntelig op zijn drie poten vandoor, stevende op de laaiende vuurpilaar af, zoals alle anderen; haar moeder stond er het dichtst bij, haast midden in de zingende gloed, haar bleke gezicht hield ze gelukzalig achterovergebogen en alle fijne rimpels en plooien in haar gelaat schitterden als gouddraden. Op dat moment voelde Franziska ineens langzaam alles heel ver wegzakken, alles verdwijnen: ze werd wakker. Bij de deur stond Henriette, en er viel licht de kamer binnen.

Zulke droomnachten dreven als wolken over Franziska's leven, maar ze weerspiegelden zich er niet in; want wanneer hadden zon en sterren zich ooit in een ruwe landweg weerspiegeld? Een stem in haar hoofd zei: Vooruit! Doet er niet toe waarheen. Van het ene niveau van de kunst naar het andere, van de ene moeizaam gespaarde cent naar de volgende. Elk vrij uur, waarin ze nog meer werkte zonder zichzelf te ontzien, leek haar een overwinning, elke moeilijkheid die ze te boven kwam, een groot geluk, een rijkdom elke dag weer.

Het eerste, het laatste, de dood bleef iets wat ze niet kon bevatten.

Ze sprak het niet uit, ze voelde het: ik ben niet een van die mensen die kunnen sterven; ooit zal ik misschien bij hen horen, maar dan zal ik de Franziska van nu vanaf de andere oever toezwaaien, iemand anders zal achterblijven, met een ander zal een nieuw bestaan beginnen en eindigen.

Op een dag wachtte ze in de stromende regen op Torvenius, haar pianoleraar. Ze stond in de deur van zijn kleine huisje en keek uit op het gras van de minuscule voortuin dat in de met lente bezwangerde lucht wel leek te groeien. Eindelijk kwam Torvenius; hij droeg een koffer in zijn hand. Zijn ogen glansden